

สภาพอากาศแปรปรวน ภัยคุกคามนกเงือกไทย

นกเงือกเผชิญความเสี่ยงจากสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลง

สภาพอากาศที่แห้งแล้งผิดปกติเกิดขึ้นในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี เมื่อปีที่ผ่านมานี้ ทำให้ลูกนกเงือกล้มตายเป็นจำนวนมากจนเห็นได้ชัด จากงานวิจัยของมูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือก คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีการรายงานสถานการณ์นกเงือกไทย เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ที่ผ่านมา วันรักนกเงือก ณ บริเวณสวนนกเงือก คณะวิทยาศาสตร์ มหิดล

ผศ.ดร.วิจักขณ์ จิมโอม เลขานุการมูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือกสันนิษฐานว่า สถานการณ์นี้อาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในปีที่แห้งแล้งได้ส่งผลให้เมล็ดไม้หรือผลไม้ในป่าอาหารของนกเงือกลดน้อยลง ทั้งคาเลอ ยางโอน และไทร ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการขยายพันธุ์นกเงือก หากสภาพแวดล้อมไม่พร้อมอาหารไม่พร้อม นกเงือกตัวเมียจะไม่เข้าทำรัง ซึ่งฤดูผสมพันธุ์ของนกเงือกเริ่มตั้งแต่กุมภาพันธ์ถึงมิถุนายนของแต่ละปี หรืออาจเกิดปัจจัยวัฏจักรธรรมชาติ จะมีปีที่ผลไม้ไม่ตกและปีที่ไม้ออกดอกออกผล แม้งานวิจัยนี้ไม่ได้ติดตามเรื่องโลกร้อนโดยตรง แต่ที่เขาค้อใหญ่ทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก เรามีพื้นที่ศึกษาการออกดอกและผลของต้นไม้ อาหารของนกเงือก จากรายงานพบสภาพอากาศแห้งแล้งลง

และปริมาณฝนลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ต้นไม้ไม่สมบูรณ์ แม้ปีที่แล้วฝนตกหนักเกิดมหาอุทกภัยใหญ่ในไทย แต่ในป่าไม่มีผล

และเมื่อมาดูสรุปงานวิจัยนั้น นกเงือกในอุทยานฯ เขาใหญ่ พบ 4 ชนิด คือ นกกก นกเงือกกรามข้าง นกเงือกสีน้ำตาลคอขาว และนกแก๊ก จากการวิจัยและอนุรักษ์ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน รวม 30 ปี พบต้นไม้ที่เป็นโพรงรังนกเงือกทั้งหมด 283 ต้น เป็นโพรงที่นกใช้ได้ 199 โพรง ประมาณ 70% มีลูกนกเงือกออกสู่ธรรมชาติรวมทั้งสิ้น 1,867 ตัว เฉพาะปี 2554 ได้ลูกนกเงือก 138 ตัว ซึ่งกล่าวได้ว่าจำนวนประชากรนกเงือกอยู่ในระดับที่อุ่นใจได้

แต่หากติดตามสถานภาพนกเงือกในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี พบนกเงือก 6 ชนิด คือ นกกก นกเงือกคอแดง นกเงือกกรามข้าง นกเงือกกรามข้างปากเรียบ นกเงือกสีน้ำตาล และนกแก๊ก พบต้นไม้ที่เป็นโพรงรังทั้งหมด 228 ต้น เป็นโพรงที่นกเงือกใช้ได้ 115 โพรงรัง มีลูกนกออกสู่ธรรมชาติ 511 ตัวแล้ว แต่ที่น่ากังวลปีที่ผ่านมาได้ลูกนกเงือก 67 ตัวเท่านั้น จากปีปกติ 100 ตัว

“ปริมาณทำรังลดลงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน นกเงือกสีน้ำตาลไม่เข้าทำรังเลย จำนวนลูกนกที่น้อยลงไม่เกี่ยวข้องกับการ

ทำลายป่าหรือถูกล่า เพราะเป็นพื้นที่ใจกลางป่าอนุรักษ์ คาดว่าเกิดจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง”

ส่วนนกเงือกในอุทยานฯ บูโด-สุโขทัย จ.นราธิวาส มีนกเงือก 6 ชนิด คือ นกกก นกเงือกหัวแรด นกเงือกกรมช้าง นกเงือกหัวหงอก นกชนหิน และนกเงือกปากดำ ที่นี้ได้ทำงานวิจัยมา 18 ปี แล้ว พบต้นไม้โพรงรังนกทั้งหมด 192 ต้น และเป็นโพรงที่ใช้ได้ 120 โพรง มีลูกนกเงือกออกสู่ธรรมชาติ 536 ตัว เฉพาะปี 2554 ได้ลูกนกเงือก 16 ตัว ซึ่งในมุมมองของนักอนุรักษ์นกเงือกผู้นี้เห็นว่า เป็นจำนวนที่ไม่น้อยเกินไปเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าแลงกว่าไร่

อาจารย์วิจักขณ์กล่าวว่า ที่เทือกเขาบูโดในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ปัตตานี นราธิวาส และยะลา มีโครงการชุมชนอนุรักษ์นกเงือก เริ่มตั้งแต่ปี 2537 ตอนนี้มีชาวบ้าน 15 คน และตั้งกลุ่มคนรุ่นใหม่เพิ่มเข้ามาอีก 6 คน มีหน้าที่ช่วยกันเฝ้าระวังนกเงือก และช่วยนักวิจัยเก็บข้อมูลทางวิชาการ ช่วยกันซ่อมแซมโพรงรัง ติดตั้งโพรงเทียม และสำรวจกล้าไม้พืชอาหารของนกเงือกบนเทือกเขาบูโด

“รอบเทือกเขาบูโดมีชาวบ้านปลูกพืชไร่ ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ซึ่งยังมีการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตร อาจส่งผลกระทบต่อผืนป่าแหล่งอาศัยของนกเงือก ทางมูลนิธิเน้นให้ความรู้เรื่องนกเงือก เมื่อตระหนักถึงความสำคัญจะตั้งชาวบ้าน อดีตพรานลักลอบขโมยลูกนกเงือก เข้ามาเป็นนักวิจัยผู้ช่วยร่วมอนุรักษ์กันด้วยกัน รวมถึงกระตุ้นจิตสำนึกทั้งเด็กผู้ใหญ่ให้รักษาทรัพยากรในท้องถิ่น อย่างน้อยชะลอให้งานอนุรักษ์สำเร็จและนกเงือกสูญพันธุ์ลดลง ขณะนี้ยังมีตลาดมืดหรือสวนสัตว์ตั้งศาลหัวลูกนกเงือกให้ชาวบ้านจับลูกนกมาขาย” นักวิจัยผู้เป็นกำลังสำคัญขับเคลื่อนงานช่วย ศ.ดร. พิไล พูลสวัสดิ์ ผู้เริ่มวิจัยนกเงือกเน้นย้ำ

ซึ่งนอกจากชุมชนรอบเทือกเขาบูโดแล้ว ยังทำโครงการเยาวชนอนุรักษ์นกเงือกและป่าถิ่นอาศัย ร่วมกับโรงเรียนต่างๆ ในพื้นที่รอบเขาใหญ่ตะวันออก บรรยายให้ความรู้ จัดค่ายเยาวชนเรียนศิลปะวาดภาพนกเงือก รวมถึงให้เด็กๆ เก็บเมล็ดผลไม้อาหารนกและต้นไม้ที่เป็นโพรงรังมาเพาะกล้า แล้วนำกลับไปปลูกในพื้นที่กลายเป็นแนวร่วมคนรุ่นใหม่สืบทอดงานอนุรักษ์ และยังมีการอุปการะนกเงือกให้คนเมืองที่อยู่ห่างไกลจากป่าที่ต้องการอนุรักษ์นกเงือกสมทบทุนร่วมสนับสนุนชาวบ้านบูโดที่ดูแลนกเงือก

นิมุ รายอดารี ชาวบ้านบูโดวัย 66 ปี จากหมู่บ้านตะโล๊ะตา อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส ในฐานะผู้นำชุมชนอนุรักษ์นกเงือก และอดีตพรานจับลูกนกไปขาย ซึ่งเดินทางไกลจากทางใต้มาร่วมในงานวันรักนกเงือก บอกว่า เคยจับลูกนกจากรังไปขาย เป็นรายได้เสริม สมัยนั้นตัวละ 500-1,500 บาท นกเงือกหัวแรดราคาดีที่สุดในเมื่อมีโครงการวิจัยและอนุรักษ์นกเงือกเข้ามา แรกๆ ไม่เชื่อ เพราะไม่รู้่านกเงือกสำคัญยังไง หลังจากนั้น ได้ความรู้ และอาจารย์พิไลชวนให้มาช่วยเก็บข้อมูล ตนก็ชวนชาวบ้านอีก 9 หมู่บ้าน เข้ามาร่วมกัน มีลูกนกออกสู่ธรรมชาติมากกว่า 20 ตัวแล้ว ที่มีประกาศห้ามจับลูกนก คอยระวังในพื้นที่ ตั้งใจอนุรักษ์นกเงือกให้อยู่ชั่วลูกชั่วหลาน

ในงานวิจัยอนุรักษ์นกเงือกไทยนี้ รวมถึงการติดเครื่องส่งสัญญาณวิทยุติดตามตัวสัตว์ผ่านดาวเทียม หรือ PTTs ที่ทำให้ติดตามพื้นที่หากินของนกเงือกได้กว้างไกลมากขึ้น อ.วิจักขณ์ระบุว่า

ผศ.ดร.วิจักขณ์ ฉิมโฉม (ขวา) ลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจสถานภาพนกเงือก

นกเงือกเข้าใช้โพรงเทียมขยายพันธุ์

นกเงือกเป็นนกขนาดใหญ่และกินผลไม้ป่าเป็นหลัก การติด PTTs ทำให้รู้พื้นที่สำคัญที่นกเงือกใช้ ทั้งแหล่งอาหารและแหล่งที่นอนจากการศึกษาในพื้นที่มรดกโลกทั้ง 2 แห่ง พบว่า นกเงือกคองแดงป่าห้วยขาแข้ง มีขนาดพื้นที่อาศัยตลอดปี 349 ตารางกิโลเมตร สืบถึงพฤติกรรมหากินเคลื่อนที่ตลอด ส่วนเขาใหญ่ก็ได้ข้อมูลใหม่

ครอบครัวนกเงือก ดันชีวิตความสมบูรณ์คืนป่า

นกเงือกกรามช้าง พื้นที่หากินกว้างไกลถึง 883 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมไปถึงอุทยานฯ ทับลาน ขณะทีนนกก็มีพื้นที่อาศัย 184-619 ตารางกิโลเมตร นกเงือกทั้งสองชนิดอาศัยอยู่ที่ความสูง 20-1,340 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ครอบคลุมป่าดิบชื้น ดิบแล้ง ดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเบญจพรรณผลสมต้นลาน ป่าไฟ พงหญ้า และพื้นที่เกษตรกรรม

ในงานวันรักนกเงือกที่ผ่านมา บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) ได้มอบเงินสนับสนุนทุนวิจัย 15,628,000 บาท ให้โครงการวิจัยเพื่อการอนุรักษ์นกเงือกในผืนป่ามรดกโลก (ระยะที่ 3) โดยมี ศ.ดร.ทีโล พูลสวัสดิ์ เป็นผู้รับมอบทุน

การติดตามนกเงือกกรามช้างปากเรียบในผืนป่าห้วยขาแข้ง คือ งานวิจัยเร่งด่วนในเพลส 3 นี้ ซึ่งเลขาธิการมูลนิธิคนเดิมกล่าว ว่า นอกฤดูผสมพันธุ์ของนกจะหายไปเลย และกลับมาในผืนป่าอีกครั้งเมื่อถึงฤดูผสมพันธุ์ ซึ่งการสำรวจและติดตามระยะแรกทำไม่ได้ เพราะอุปกรณ์ไม่มีประสิทธิภาพพอ ตัวนกห่างไป 5-10 กิโลเมตร เครื่องก็รับสัญญาณไม่ได้ ตอนนี้นำวางแผนติดตั้งเครื่องส่งสัญญาณผ่านดาวเทียม นกเงือกกรามช้างปากเรียบ 8 ตัว ในแผนรวมถึงนกกกด้วย เพราะมีประชากรมาก อยากรวบรวมพื้นที่หากินไปมาหาสู่ และวิเคราะห์เรื่องพันธุกรรม ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 2 แสนบาทต่อตัว อายุการใช้งาน 3 ปี

“การอนุรักษ์ป่าเขาใหญ่ถิ่นอาศัยนกเงือกก็อยู่ในแผนงานด้วย คนเมืองที่อยากเห็นนกเงือกบินเป็นฝูงที่เฝ้ามองเห็นได้ชัด แต่ถ้าลึกลงไปในหุบเขา ซึ่งเป็นแหล่งที่นอน มีนกเงือกหกเจ็ดร้อยตัวพร้อมใจบินเป็นฝูงบนท้องฟ้า” นักอนุรักษ์ให้ภาพสัตว์และธรรมชาติอันน่ามหัศจรรย์

อีกงานอนุรักษ์ในภาคสนามที่สำคัญไม่แพ้กัน คือ การซ่อมแซมและปรับปรุงโครงข่ายธรรมชาติ ซึ่งเป็นการจัดการประชากรนกเงือกไม่ให้สูญพันธุ์ เลขาธิการมูลนิธิฯ ระบุว่า ทุกพื้นที่

ทำงานอนุรักษ์นกเงือกจะสำรวจโครงข่าย หากพบพื้นที่โครงข่ายช่วยกันซ่อม โดย 1 โครงข่าย มีอายุใช้งาน 3-8 ปี ซึ่งพบว่าโครงข่ายทุกรายรวมถึงโครงข่ายของสัตว์ชนิดอื่นๆ ก็ปรับปรุงทำปากโครงข่ายสำหรับนกเงือก สำหรับการจัดสร้างโครงข่ายที่เหมาะสมกับพื้นที่ที่ขาดแคลนโครงข่ายธรรมชาติและต้นไม้ใหญ่ อย่างบุญโตก็ได้ใช้โครงข่ายช่วยนกหลายครอบครัวเป็นบ้าน

“แต่ผลการติดตั้งโครงข่าย 18 โครงข่าย ที่บุญโต แม่นมิงนกเงือกเข้าใช้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก็ยังมีข้อจำกัด โครงข่ายสร้างขึ้นจากไฟเบอร์กลาส ใช้ฉนวนกันความร้อน นกกกหลายครอบครัวเข้าใช้ อาจเพราะนกชนิดนี้ปรับตัวได้ดี แต่เมื่อนกหัวแรดเข้าวางไข่ แล้วทิ้งรัง พบไข่ไม่ฟัก ก็ต้องหาสาเหตุ แต่ผลการศึกษาพบว่าโครงข่ายธรรมชาติอุณหภูมิสม่ำเสมอ และควบคุมความชื้นได้ดีกว่า ส่วนโครงข่ายกลางวันความชื้นต่ำ อุณหภูมิสูง กลางคืนชื้นมาก อุณหภูมิเย็น ไม่คงที่ เป็นงานวิจัยที่ต้องศึกษา และต้องการพลังคนรุ่นใหม่มาสานงานและเจตนาเรื่องนี้ ตอนนี้ขาดแคลนนักวิจัยเกี่ยวกับนกเงือก” เลขาธิการมูลนิธิศึกษาวิจัยนกเงือก ผากทั้งท้าย สะท้อนถึงความจำเป็นในการรักษาป่าไม้และต้นไม้ ถิ่นที่อยู่ นก เพราะถึงอย่างไร โครงข่ายธรรมชาติยังเป็นสิ่งที่เหมาะสมต่อกรขยายพันธุ์ของนกเงือกที่สุดนั่นเอง.